

İSLAMİYETTEN ÖNCE OLUŞAN SOSYAL YAPILARIN ŞİİLİK ADI ALTINDA İSLÂMİYETE YANSIMASI

Nasır NİRAY*

ÖZET

M.Ö. 550 yılında Mezopotamya toprakları ve doğu imparatorlukların kalıntıları üzerinde kurulan Hahamenişî imparatorluğu toprak ekonomisine dayalı ve feodal bir bünyeye sahiptir. Bundan dolayı kendisinden önce kurulan devletlerin örf-âdet ve hukuk kaidelerinden etkilenmiştir.

Bu devirde, ilk özel mülkiyet kurulmuş ve mülkiyeti koruyan kurallar yasalaşmıştır. Vergi sisteminin kurulması ve özel mülkiyetin doğuşuyla birlikte köylünün ilkel ekonomisinde meydana gelen değişime paralel olarak sosyal yapı da değişime uğramıştır. Bu dönemdeki değişimler köylüyü kadcerciliğe doğru yöneltmiştir.

Yunanlıların istilasıyla birlikte toplumdaki değişim, örf ve âdetlerin kaynaşmasına ve yeni örf ve âdetlerin benimsenmesine sebebiyet vermiştir.

Hahamenişîler'den sonra Eşkaniler ve daha sonraları Sasaniler, Hahamenişîler dönemine ait sosyo-ekonomik düzeni devam ettirmişlerdir. Sasani sistemiyle birlikte, Zerdüştinin resmi nitelik kazanarak baskı unsuruna dönüşmesi sonucunda din adamları, imtiyazlı bir tabaka haline gelmiştir.

İlahi bir din olan İslamiyet'in emirleri Allah tarafından verildiği için, halkın Zerdüştinin içinde kutsallaşmış olan örf ve âdetlerini altüst etmeye başlamıştır.

İslam dini Muaviye ile birlikte kutsal hedeflerinden saptırılmış, İslamiyet'in ilk yıllarındaki yalın demokrasi yerini despot bir imparatorluğa bıraktığı için halk yavaş yavaş İslamiyet'e karşı tepki duymaya başlamıştır. Şiilik, dinî bir sentez olarak telaffuz edilmiştir. Sasani dönemine ait Zerdüştinin tüm kurum ve müesseseleri, Şiilik adı altında yeni bir yapılanmaya tabi tutulmuştur.

ABSTRACT

B.C. before 550, Hahamenish empire which is set up on the Mezopotian lands and feudal structure. For this reason, it was affected by custom and especially laws rules of the previous states.

In that period, firstly private ownership is formed and the rules which protect ownership were legalized. By the formation of tax system and by the borning of private ownership, primitive economy of villagers changed, and parallel to this situation, social structure also changed. The changes in this period caused the villagers' tendency to fatalism.

Together with Greek invasion, changing of the community caused the uniting of customs and acceptance of new customs.

After Hahamenish, Eshkanies and then Sasanids continued the social-economic structure which belong to Hahamenish. Together with Sasanid system, Zerdush religion won the official quality and transformed to pression element. In the result clergies had privilege.

Because of result of Islamic which is hymn given by Allah, it started to change the customs which was holiness within Zerdush religion.

Islamic distarted from its goals by Muaviye, and the community had become slowly reactionist to Islam because democracy of Islamic placed by despot empire. Shi'i was pronounced as a religion synthesis. All institutions of Zerdush religion which was belong to Sasanid period revitalized under the name of Shiah.

---

* Doç. Dr., Muğla Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü.

GİRİŞ

İran toplumunun sosyo-ekonomik ve kültürel hayatında önemli değişikliklere neden olan Arap saldırısını ve dolayısı ile İslamiyet'in Yakın Doğu'ya gelişini bir eksen olarak kabul edersek, İran tarihini, İslamiyetten önce ve İslamiyetten sonra iki devreye ayırmak sanırım yanlış bir ayırım olmayacaktır. Tarihçiler ve tarih sosyologları İslamiyetten önceki Sasani tarihi üzerinde durdukları zaman ona başlangıç olarak yabancı kaynaklarda Persler diye tanımlanan Hahâmenişi Devletinin kuruluşunu saymışlardır. Öte yandan aile yapısı, sosyal sınıfların yapısı, örf ve âdetler ve bunlara benzer diğer olguları sosyolojik açıdan incelediklerinde daha ileriye giderek Sasaniler zamanındaki gelişmeleri dikkate almışlardır. Bu arada Hahâmenişiler devresinden önceki devirleri o devirlerde yazılı tarih olmadığı gerekçesiyle silip atmanın ve o devirlerdeki sosyal ve tarihsel olayları yokmuş gibi inkar etmenin yanlış bir yaklaşım olduğunu da unutmamak gerekir. Hahâmenişiler'den önce, sınıf ve tabaka temeline dayanmayan ve kendine özgü ilişkileri/çerçevesi içerisinde kan bağı üzerine kurulu bir toplumun olduğu da bir gerçektir.

Bilindiği gibi M.Ö. 550 yılında Mezopotamya toprakları ve doğu imparatorlukların kalıntıları üzerinde kurulan Hahâmenişi İmparatorluğu feodal bünyeli ve toprak ekonomisine dayalı bir devlet mahiyetindeydi. Bundan dolayı kendinden önce bu topraklarda kurulan devletlerin örf ve adet ve bilhassa hukuk kaidelerinden etkilenmiştir. Bu devrede ilk kez özel mülkiyet kurulmuş ve mülkiyeti koruyan kurallar yasalaşmıştır. Hatta rehin müessesesi doğmuş ve özel mülkiyet bazen bu müesseseden faydalanmıştır. Bu imparatorluk kendisinden önceki devletlerin hukuksal müesseselerini benimsemiştir. Nitekim I. Hamurabi Kanunları'nın 36, 36 ve 71. maddelerinde zikredildiği gibi, "ilku" (rehin) müessesesi aynen bu imparatorlukta kabul görmüştür. Padişah tüm toprakların sahibi olduğuna göre bu toprakların bir kısmını yürütülecek askeri ve mülki hizmetler karşılığında ordu kumandanlarına bırakırdı. Ancak "ilku" satılmazdı. (Madde: 38 ve 71 ve rehin konulamazdı, satılsaydı bile alan geri vermek zorundaydı)¹. Öte yandan "Nuzi" mıntıkasında Kerkük'ün 10 mil güneydoğusunda yapılan arkeolojik araştırmalardan elde edilen bilgilere göre bu devrede bütün topraklar komün mülkiyette olduğu gibi aşiret başkanı yerine geçen padişahın sembolik malı değil belki özel malı olup istediğine bağışlar veyahut hizmet karşılığı kiralatır, fakat hiç kimse bu malları özel mülkiyetine geçiremezdi. Bununla birlikte daha sonra bunun da hileli yolu bulunmuş ve özel mülkiyet doğmuştur.²

¹ P. M. Purşev, "Commentary on Nuzi Real Property", J.N.E. April, 1945, v.2, s.75

² Bu mülkiyet biçimi Asya üretim tarzını anımsatmaktadır. Toprak mülkiyeti yoktur ve bir merkezi devlet vardır. Fakat bu yapı ileride görüleceği gibi kendini kolayca feodal yapıya terketmiştir.

I- HAHAMENİŞİ DEVRESİNDE KURULAN KURUMLAR VE SOSYAL YAPI

- a) Hukuk müessesesinin doğuşu, hukuksal kurumların kurumlaşması ve özellikle özel malikiyetin doğuşu.
- b) Vergi sisteminin kurulması ve devlet masraflarının köylü sırtından ödenmesi. Bu çerçevede köylünün toplu korunma veya savunmadan yoksun kalışı ve mali bakımdan fakirleşmesi.
- c) Köylünün özel mülkiyetle birlikte köle haline gelmesi ve hizmetçi özelliklerini taşıması.
- d) Değişmeyen şekil gene köylünün, toplum varlığının temeli ve ilk ünitesi olmasıdır.

Böylelikle Hahameniş devresinde bir taraftan vergi sisteminin kurulması, öbür taraftan özel mülkiyetin doğması ile köylünün ilkel ekonomisi değişmiş ve bu ekonomik baskı altında sosyal yapı değişmeye yüz tutmuştur. Bu değişmelerin en belirginini köylünün mücadele gücünü kaybetmesi ümitsizlik içinde kaderciliğe doğru yönelmesidir.

Bu devrede, her ne kadar Zerdüş dini resmileşmemiş ve daha sonraki dönemlerde olduğu gibi halkın sırtından geçinen ikinci bir kurum haline gelmemiş ise de, padişaha tanrısal bir güç tanınmış ve din baskısının köylülerin aleyhine işlemesine yol açmıştır. Artık din komün devresinde olduğu gibi tabiat mücadelesiyle ilgili olarak kalmamakta ve köylüye moral vermekten ziyade hukuksal bir kurum gibi onu bir çok görevi yerine getirmesi konusunda ikna etmekte, hatta zorlamaktadır.

Bu dönemde, toprak ve su bölüşümü her şeyden önce ailenin faal gücü ile orantılıdır. Her aileye ekip biçtiği kadar toprak ve bu topraklara yetecek kadar su verilirdi. Topraklar bir çift öküzün bir günde sürebildiği ile ölçülür ve her yıl kura çekilerek köylülere dağıtılırdı. Bu şekilde daha adilane bir bölüşüm gerçekleştiriliyordu.

A- BÜYÜK İSKENDER DEVRİ: İKİ KÜLTÜRÜN KAYNAŞMASI

Yunanlıların devresinde Hahameniş Hükümeti'nin merkezîyetçi sistemine karşılık derebeylik sistemi kuruldu. Hahamenişilerin atadığı valiler, hüküm sürdükleri toprakları kendi malları gibi kullanmaya başladılar. Yunanlı fatihlerle anlaşarak kendi topraklarının bir kısmını onlara bıraktılar. Bu meyanda Yunanistan'dan bir çok ilim adamı, sanatçı ve zanaatkar İran'a göç etti ve bunlar kendileri ile birlikte örf ve adetlerini de İran'a taşıdılar. Bu devrede büyük bir örf ve adet kaynaşması meydana geldi ve her iki kültür birbirinden etkilendi. Nitekim Yunanlılar burada demokrasi sistemini unuttular

ve alabildiğine İran köylülerini sömürdüler. Buna karşılık İranlılar ticaret, sanat ve felsefe öğrendiler.³

Usulen Yunan ve Pers savaşları her iki millette birtakım yeni sosyal âdetlerin çıkmasına neden olmuştur. Gerek bu savaşlar sırasında gerekse Yunanlıların İran'da hüküm sürdükleri dönemlerde ve hatta, daha sonra açıklayacağımız üzere İslâm'ın egemen olduğu evrelerde kültürlerin birbirine olan etki ve tepkisinden doğan değişim ve gelişmenin bir çok örneği ortaya çıkmıştır. Bu devrede en belirgin olanı ise Yunanlıların kendilerinin geliştirdikleri demokrasi sistemini İran'a geldiklerinde unutmaları ve İran köylüsünü acımasız bir biçimde sömürmeleridir. Bu aşırı baskılar İran köylülerinin ayaklanmasına yol açmıştır. Sonuç Yunanlılar İran'ı terk etmek zorunda kalmışlardır.

B- EŞKANİLER (M.Ö. 26 – M.S. 226)

Eşkaniler göçmen Sakai kabilesine mensup olup İran tahtını ele geçirdikten sonra bütün ülkeyi Hahamenişiler devresinde ortaya çıkan ve imtiyazlı bir tabaka halini alan yedi büyük aileye “tüyul”⁴ olarak bıraktılar.

Eşkaniler, Hahamenişilerin vergi sistemini aynen benimsediler ve halkın durumunda hiç bir değişiklik olmadı. Bu Eşkaniler döneminin derebeylik sistemini ortaçağ Avrupa'sında yaşanan derebeylik sistemine benzetmek mümkündür. Danimarkalı ünlü Şarkiyatçı Christensen “Sasaniler Devresinde İran” adlı eserinin önsözünde bu döneme ait görüşlerini aynen şöyle ifade etmektedir:

“Her ne kadar Eşkaniler Hahamenişiler kadar istikrarlı bir hükümet kuramamışlarsa da onlar gibi çok güçlü bir hükümdarlık tesis etmişlerdir. Zira İranlılar padişaha ilahi bir saygı beslemekteydiler ve kimse ona karşı gelmek düşüncesini hayalinden bile geçiremezdi. Ancak, Eşkanilerin korkusu kendi hanedanlarından kaynaklanmaktaydı. Bundan dolayı aile fertlerinin tamamını öldürmekte idiler. Bu katliamdan kurtulabilen aile fertleri daha sonra köylüler tarafından himaye görüp mezalime geçerlerdi. Bu devrede de vergilere ilaveten padişaha hediye vermek âdet haline gelmiştir.”⁵

C- SASANİLER (M.Ö. 226 – 641)

Hahamenişî sülalesinin düşüşünden 550 yıl sonra Persler Hahamenişilerde olduğu gibi kuvvetli merkeziyetçi bir imparatorluk kurdular. Şimdi bu tarih sürecinde İran halkının ve onun diğer toplum katlarının ilişkileri ile örf ve âdetlerinin gelişmesi ve değişmesini inceleyeceğiz.

³ Ravendi Murtaza, *Tarih-i İctimai-i İran*, Cilt 1, Tehran, 1979, s.398-401

⁴ Tüyul : Askeri ve hizmet karşılığı toprağın vergisini bir kumundana veya devlet adamına bırakmak.

⁵ Arthur Christensen, *Sasani Devresinde İran*, A.S.S. Lemton, Hâlik, Tehran, 1967, s.54

İslamiyetten Önce Oluşan Sosyal Yapıların Şiilik
Adı Altında İslâmiyete Yansımaları

1- Toplumsal Yapı: Bu devrede toplumsal yapı tamamıyla birbirinden ayrı ve imtiyazlı kastları andıran tebalara ayrılmıştır. Öyle ki bunların giyim ve kuşamları bile ayrı olup bir tabakadan başka bir tabakaya geçiş imkansızdır. Bütün kârlı ve önemli işler aristokrasinin elinde olup, toplumun en aşağı katını teşkil eden köylüler bütün sosyal hak ve imtiyazlardan mahrum kalmışlardır. Bu toplumsal yapıda şah bütün gücü kendinde toplamıştır ve toplumun başıdır. Bundan sonra sırayla;

- a) Prenslar, emirler, büyük toprak ağaları ve dini liderler,
- b) Ordu mensupları,
- c) Bürokratlar,
- d) Küçük toprak sahipleri, az sermayeli tüccar ve zanaatkârlar.

Görüldüğü gibi bu yapıda köle hayatı yaşayan, köylü sayılmamaktadır. Ancak, vergiye gelince yalnız başta köylü ve daha sonra tarıma bağlı zanaatkârlar vergi ödemektedirler.

2- Zerdüş Dini: Başta bir tabiat dini olan Zerdüş dini, İran köylüsünce örf ve âdet biçimine indirgenmiştir. Suyu kutsal saymak, toprağa çok önem vermek, tarımı ibadet saymak ve tarıma temel katkıda bulunan güneşe tapmak... işte bu devrede örf ve âdet olarak teşekkül etmiş, hatta daha sonra Zerdüş dininin temelini oluşturmuştur. Vendidat'ta⁶ şöyle denmektedir: “Ey Zerdüş! Tarımla meşgul olmak en önemli bir ibadettir ve değeri 100.000 kurbanı eşittir.”⁷ “Ey Zerdüş! Toprağı sürmeyen ve tohum ekmeyen, her zaman başkasının artığını yemeye muhtaç kalacaktır.”⁸ Ne yazık ki, köylüye tabii olarak yardımcı olan bu inançlar daha sonra Sasaniler döneminde sistemleşmiş ve hatta köylüyü daha fazla çalıştırmak ve kutsal inançlarını sömürmek için imtiyazlı tabakaların emrine girmiş ve Sasani kralları tarafından yasalaştırılmıştır; ve İran'ın resmi dini haline gelmiştir.

Zerdüş dini resmi din olduktan sonra baskı unsuru haline gelen din adamları bir imtiyazlı tabaka halinde halkı daha fazla sömürdükten sonra halk başka inançlara yönelmiştir. İşte bu sırada Hristiyanlık, Mani ve Mezdek dinleri yayılmaya başlamıştır.

Bu dönemden itibaren din, ekonomik etkenler tesiriyle sistemleşmiş, resmileşmiş, örf ve âdetlerden ayrılmış ve bağımsız bir sosyal müessese haline gelmiştir.

Halkın sırtından yaşamaya başlayan imtiyazlı tabakanın emrine giren Zerdüş dini artık tamamıyla halktan kopuk bir şekilde devlet himayesinde ölü

⁶ Zerdüş Dininin kutsal kitabı.

⁷ A.K.S., Lemton, a.g.e., s.69

⁸ A. Moran, *Dinler Tarihi*, s. 45-49

hayatını İslâmiyet'e kadar sürdürmüştür. Ancak, onun sosyal tepkisi olarak Hristiyanlık, Manilik ve Mezdekilik türemiş, kökleşmiş, yayılmış ve bir çok yeni örf ve âdetin oluşmasına ve değişmesine yardım etmiştir.

3- Hukuk ve Mülkiyet: Daha önce izah ettiğimiz gibi özel mülkiyet bu devrede daha da gelişmiş başta padişah olmak üzere büyük toprak sahipleri dört kategori halinde ortaya çıkmış; ve varlıklarını yaptıkları yasalar ile sağlamlaştırmışlardır.

a) Padişah Ailesi: Padişah ilahi ve kutsal bir güçtür ve bütün topraklar ona aittir. O istediğine bağışlar veya hizmet karşılığında kiralar.

b) Ülkenin askeri hizmetleriyle yükümlü kumandanlar: Hizmetleri karşılığı büyük topraklar elde etmişler; ve topraklarında köylüleri toprağa bağlı köle olarak kullanmışlardır.

c) Din Adamları: Din adamları halk kitlelerini padişahın kutsallığına inandırmaları karşılığında padişahın geniş topraklar elde etmişlerdir. Daha sonra toprakları sayesinde önemli bir güç haline gelmişlerdir.

d) Bürokratlar ve bunlara dahil olan müzisyenler, doktorlar ve Şah'a hizmet eden bilim ve fen adamları da toprak sahibi olmuşlardır.

Bunlara ilaveten Hahamenişî devresinden beri imtiyazlı Pers hanedanı da büyük toprak sahiplerindendi. Bu dört imtiyazlı tabaka vergi vermez, çalışmaz köylüyü çalıştırırdı. Sasani sülalesinin bu sosyal durumu içinde İslamiyet beklenen büyük bir müjde gibi halka ulaşmıştır.

II- İSLÂMİYET'İN İRAN'A GELİŞİ

İran'da, halkla hanedan arasındaki uçurumun giderek derinleştiği ve sınıflar arasındaki farklılıkların günden güne büyüdüğü bir sırada, komşu Arabistan'da, tek tanrıya inanan, eşitlik ve birlikten bahseden bir din, parçalanmış Arap kabilelerini birleştirmekte ve onları bu yeni ideolojinin etrafında toplamaktaydı.

Hz. Muhammed'in getirdiği bu yeni mesaj bütün insanlara eşitlik ve kardeşlik vaad ediyor, onları iyiliğe ve adalete çağırıyor ve getirdiği bu yeni dinin özünde Kureyş Seyyidi ile Habeşistan'lı zencinin eşit olduğunu vurguluyordu.

Devletin zulmünden bezem ve eski inançlarının da din adamları tarafından bir baskı unsuruna dönüştürüldüğünü gören İran halkı, bu yeni dinin getirdiği mesajları duyuyor ve kendi kurtuluşunu bu dinde görüyordu.

Hz. Muhammed, Mekke ve Tavif'i feth etmeden ve tüm Arabistan'ı egemenliği altına almadan önce Sasani Şah'ı Hüsrev Perviz'e bir elçi göndererek, kendisini İslâmiyet'i kabul etmeye davet etmişti. İslâm Peygamberi bu çağrısında İslâmiyet'i kabul ettiği takdirde şah olarak kalacağını

İslamiyetten Önce Oluşan Sosyal Yapıların Şiilik
Adı Altında İslâmiyete Yansımaları

aksi halde İran'a savaş açacağını bildirdi.⁹ H. Perviz kendi tebâsı saydığı bir Arap'tan böyle bir mesaj alacağını hiç ummuyordu. Gelen elçiyi sarayından kovdu.

İslâmiyet ilahi bir din olup, emirleri Allah tarafından verildiği için halkın Zerdüşt dini içinde kutsallaşmış olan örf ve âdetlerini tasfiye etme temayülündedir. İslam dini Muaviye ile birlikte kutsal hedeflerinden sapıtılmıştır, zira Muaviye'nin hilafete gelmesinden sonra (M.S. 661) İslamiyet'in ilk yıllarındaki yalın demokrasi yerini despot bir imparatorluğa bırakmıştır. Geniş bir alana yayılan Arap İmparatorluğu'nu tek parça haline getirmek ve merkezi hükümetin kontrolü altında tutabilmek için İslâmi halifelik müessesesini, Arap asil sınıfına dayanan bir Arap monarşisine dönüştürmüştür.¹⁰

Muaviye ve ondan sonraki Emevi Halifeleri idarenin siyasal boyutuna ağırlık vererek dini faktörleri ikinci plana attılar.

Muaviye'nin hakimiyeti esas itibariyle Arap tarzında idi. Ancak İslamiyet'in ilk yıllarında seyyidler ve şeyhlerin otritesinin hakim olduğu lâkin dinî olmayan monarşi de denilemeyecek bir idare şekli ile Muaviye zamanında Emevi hilafeti Araplılık vasfından çok Sasaniler ve Bizans'ın ve onların idari teşkilatını değiştirmeden devam etmiştir.¹¹

Bu değişiklikler İslamiyet'in çok kolay bir şekilde İran'ın ele geçirilmesini sağlayan, kardeşlik, eşitlik ve adalet gibi ilkelerin unutulmasına neden olmuştur. Zira bu ekonomik düzen içinde kökleşen ve tüm haklarını yitiren halk için İslamiyet, adeta bir kurtuluş idi. Çünkü İslam, kendisi ile birlikte aşağıdaki hedefleri açıkça belirtmiştir:

1- "Allah sizi topraktan yarattı ve sizden onu imar etmenizi istedi".¹²

Bu görüş tümüyle toprağa bağlı ve topraktan yaşam bekleyen halkın temel inancına tamamen uymaktaydı.

2- "İstedığınız ne kadar istek varsa hepsini Allah size bağışladı. Allah'ın nimetleri saymakla bitmez".¹³

Sasanilerin kast sistemi içinde bütün dünya nimetlerinden mahrum kılınan halk, bundan daha büyük bir müjde elde edemezdi. Zira Allah, ona bütün dünya nimetlerinden faydalanmayı emrediyordu.

⁹ Edward Browne, *İran Edebiyat Tarihi*, Çev. S. Nefizi, Cilt 1, Tehran, 1965, s.277

¹⁰ Bernard Levis, *Tarihte Araplar*, Çev. H. Dursun Yıldız, İ.Ü.E.Fak. Yay., İstanbul, 1979, s.74-75

¹¹ Levis, a.g.e., s.75-77

¹² Kuran-ı Kerim, Hud Suresi, Ayet : 61

¹³ Kuran-ı Kerim, Sure-yi İbrahim, Ayet : 34

3- “Senin Tanrı’n, Kureyş kabilesi emniyet içinde kışlık ve yazlık ticari seferlerini yapsın diye fil eshabını yenilgiye uğrattı. O halde seni açlıktan ve asayişsizlikten kurtaran Tanrı’ya tapmalısın”.¹⁴

Hayatında huzur ve emniyetin ne olduğunu bilmeyen halk, Tanrı’nın, kendisine huzur ve emniyet vaad eden müjdesini candan kabul etmiştir.

4- “Tanrı, yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yarattı”.¹⁵

“Yeryüzünde ve gökte ve onların arasında ne mevcutsa ancak Allah’ın malıdır”.¹⁶

Bu gün İran’ın dışında kollektif bir tarım sistemi ile örf ve âdetlerini geliştiren İran köylüsü, bu ilahi müjdelere karşısında adeta yeniden kendisini bulmuştur. Zira her şey Tanrı’nın malı olup o yeryüzünde onun mirasçısıdır.

Ancak O isterse mirasını ondan alıp başkasına devreder. Sasani sülalelerinin kurduğu düzen içinde can güvenliğine sahip olamayan köylü yüce bir benliğe sahip olmuştur.

“Biz yağmur sularını gökten akıttık, yerleri yarıdık ve insanlar için tahıl ve meyveler yarattık. Hayvanlar için meyveler türettik.”¹⁷

“Ölü toprağı canlandırdık ve yiyecek tahılları, üzüm ve hurma meyvelerini yarattık. Akarsular ve çeşmeler akıttık. Ta ki insan, emeği ile elde ettiği bu nimetlerden yesin.”¹⁸

Buraya kadar sıraladığımız ayetlerle açıkça İslamiyet’in her çeşit zümre ve tabakalaşmaya açıkça karşı olup ilahi nimetlerden herkesin emeği nispetinde faydalanmasını emretmesi Sasani kast sistemine karşı adeta bir yıkılış fermanı idi. İslamiyet yalnız bununla da kalmayıp altın ve gümüşün piyasadan çekilip padişahların hazinelerinde toplanmasına ve köylü ürününün fiyatlarının düşmesine de neden olan para stokçuluğuna açıkça karşı çıkmıştır. Ayrıca paranın tedavülünü ve devamlı alışverişte tutulmasını emretmiştir.

“Altın ve gümüş stok edenler ve Allah yolunda onu dağıtmayanlar korkunç bir işkenceye tabi tutulacaklar”.¹⁹

Bütün bunların üstünde İslam anlayışı insanlar arasında eşitlik getirdiği gibi yeni bir uygarlık ölçüsü vermiştir. Yalnızca zenginliğe dayanan ve halkı sömüren ve bu sayede saygın sayılan zümrelere karşı ancak takva ve ruh temizliğini saygınlık ölçüsü saymıştır.

¹⁴ Kuran-ı Kerim, Sure-yi Kureyş, Ayet : 1,2,3,4

¹⁵ Kuran-ı Kerim, Bakara Suresi, Ayet : 29

¹⁶ Kuran-ı Kerim, Taha Suresi, Ayet : 6

¹⁷ Kuran-ı Kerim, Abas Suresi, Ayet : 33

¹⁸ Kuran-ı Kerim, Sure-yi Yasin, Ayet : 35

¹⁹ Kuran-ı Kerim, Sure-yi Tevbe, Ayet : 34

İslamiyetten Önce Oluşan Sosyal Yapıların Şiilik
Adı Altında İslâmiyete Yansımaları

“Allah indinde en temiziniz en değerlinizdir”.²⁰

Kölelik, Sasani sülalesinin sömürü düzeninin en acımasız ögesi idi ve İslam dini her ne kadar köleliği tamamen men etmişse de köleyi hürleştirmeyi ve serbest bırakmayı sevapların en büyüğü saydığı gibi bir çok günah karşılığında fidye olarak köleyi azat etmeyi de emretmiştir. Nitekim yalan yemin karşılığı²¹ ve adam öldürme karşılığı²² köleyi serbest bırakmayı şart koşturmuştur. Bununla da kalmayıp kadınla erkeği eşit saymıştır.²³

Hepsinin üstünde, müslüman olan her insan elde ettiği mahsulün 1/10'unu zekat vermekle mükellef kılınmıştır. Halk yalnız manevi değerler kazanmakla kalmamış, ettiği toprağı kullanma hakkına da sahip olmuş ve ancak %10 zekat vermekle mükellef kılınmıştır. Böylelikle kendi komün hayatında teşekkül etmiş örf ve âdetlerine uyan ve onu kölelikten kurtaran ve yaşam hakkı veren İslamiyet'e candan bağlanan ve kolayca yayılmasına katkıda bulunan halkın sevinci ne yazık ki uzun sürmemiştir. Hz. Ali'nin katli ile birlikte bütün bu ilahi emirler unutulmuş ve tekrar İran'daki Sasani sisteminin zulüm dolu vergi sistemi daha fazla para toplamak maksadıyla yeniden ihya edilmiştir. İşte bu andan itibaren İran'da önce Emeviler'e karşı isyan başlamış ve İranlılar eliyle Emeviler hilafetten uzaklaştırılmışlardır. Büyük bir ümitle Abbasileri hilafete getirmişlerdir. Ancak Abbasiler de ilk dört halife devresindeki gerçek İslamiyet'i geri getirmeyince değer çatışmaları başlamış, örf ve adet, dil, ahlak, hukuk gibi sosyal kurumlar gitgide Arap etkisinden kurtularak yeniden yapılaşmaya başlamıştır.

Yukarıda izah ettiğimiz sebeplerden dolayı halk yavaş yavaş İslamiyet'e karşı tepki duymaya başlamıştır. Şii Mezhebi bir sentez olarak bu tarihten itibaren telaffuz edilmeye başlamıştır. Sasani dönemine ait Zerdüş dininin tüm kurum ve müesseselerini Şiilik adı altında yürütmeye çalışmış din ve devlet işlerinde tamamen Zerdüşizm'de olduğu gibi yeni sınıflar oluşmuştur:

- a) Prenslar
- b) Ordu mensupları
- c) Din adamları

İşte, İslamiyet'in özünde olmayan ruhban sınıfı böylece doğmuştur.

Zerdüş dininde var olan Ruhban sınıfının tüm özellikleri aynen Şiiliğe yansımıştır. “Ayetullah”, “Höccetül-İslam”, “Sıgat-ül İslam”, “Şeyh-ül İslam” gibi mertebeler doğmuştur. Temelde tepki dini olan Şii Mezhebi Türk sülalesinden gelen Safavilerle birlikte 15. yy'dan itibaren resmi din olmuştur.

²⁰ Kuran-ı Kerim, Hacerât Suresi, Ayet : 13

²¹ Kuran-ı Kerim, Mâide Suresi, Ayet : 89

²² Payidar Habibullah, Malikiyet, Emek ve Sermaye, Tehran, 1958

²³ Kuran-ı Kerim, Nisâ Suresi, Ayet : 92

Nasır NİRAY

İranlılar, Sasani (Zerdüş) kurum ve müesseselerini Şiiliğe taşımakla yetinmemişler ayrıca Sasaniler'in son kralı III. Yazdgird'in kızı ile Hz. Ali'nin oğlu Hüseyin'i evlendirerek devletin hiyerarşik yapısını da sembolik olarak Sasanileştirmişlerdir.

Türkler İslamiyet'i kabul ettikten sonra bin yıla yakın bir zaman süresince İran toplumuna hükümdarlık etmişler fakat hiç bir zaman o toplumun örf ve âdetlerine dolayısıyla kültürel yapılarına müdahale etmemişlerdir. Tam tersine Osmanlılarda olduğu gibi Gazneliler ve Büyük Selçuklular ve sonraki hükümdarlar İran sanat ve edebiyatının yayılmasına büyük katkılarda bulunmuşlardır. Sultan Mahmut'un sarayında 450 İranlı şair yaşamıştır. İran milliyetçiliğinin önderlerinden Firdevsi de bu şairler içerisinde yer almaktadır.

Sonuç olarak: Emeviler'e karşı oluşan tepki sonucunda İslamiyet'in özünden uzaklaşıp tepkisel bir hareket olarak ortaya çıkan Şiilik, günümüz İran İslam Cumhuriyeti'nin sosyal yapısının temellerini oluşturmuştur.

KAYNAKLAR

- AJEND, Yakup, Gyam-i Zengiyan, Tehran, 1985
ALİ, Cavat, Tarih-ül-Arap, Gelp-el İslam, Bağdat, 1950
ARNOLD, The Caliphate of İslam, Oxford, 1924
ATEŞ, Toktamış, Demokrasi, Der yayınları, İstanbul, 1976
BAUASANI, Mussuluman Culture, Calcutta, 1934
BENJAMİN, S.G.W., Persia and the Persians, London, 1887
BİRÜNİ, Ebureyhan, Elasurelbağiye Enelgurun-ul-haliye, Lipzige, 1923
BROWNE, Edward, Tarih-i Edebiyat-i Iran, Çev. S. Nefizi, C.1, Tehran, 1965
CHRISTENSEN, Arthur, "Iran Der Zaman-ı Sasaniyan", A.S.S.Lemton, Hâlik, Tehran, 1967
CHRISTENSEN, Arthur, L'İran Sonsles Sasanides, Kopenhag, 1936
COVEŞNİ, Alaidin, Tarih-i Cihanguşa, Düz. M. Ramazani, Tehran, 1958
CURZON, Lord, Persia and the Persian Question, 2 Vols, London, 1892
DONALDSON, The Shii Religion, London, 1933
DOZY, L'Histoire de l'İslamisme, Paris, 1879
EBOLNESR, Ömer, Elhavaire-fi-El-İslam, Beyrut, 1949
HABİBULLAH, Payidar, Malikiyet, Emek ve Sermaye, Tehran, 1958

İslamiyetten Önce Oluşan Sosyal Yapıların Şiilik
Adı Altında İslâmiyete Yansıması

- HASSAN, Hassan İbrahim, Tarih-el-İslam Elsiyasi, Kahire, 1925
- İBNİ BELHİ, Farsname, Düz. A. N. Behruzi, Şiraz, 1964
- İBNİ ESİR, El Kamil-Fil-Tarih, Çev. A. Halili, C. 10-11-12
- İBNİ HALDUN, A. Rahman Mukadime, Çev. M. P. Gonabadi, C. 1 ve 2, Tehran, 1974
- İBNİ MESKUY, Enuşirvan Hakkında Bazı Notlar, Tehran, Tarihsiz
- İBNİ NEDİM, Elfihris, R. Tecedüd, Tehran, 1967
- KLİMA, O., Mazdak, Geschichte Eines sozialcn bewegung im Sasanidisch Persien, Praha, 1957
- LEVY, R., The Social Structure of İslam, Cambridge, 1957
- LEWIS, Bernard, Tarihte Araplar, Çev. H. Dursun Yıldız, İ. Ü. E. Fak. Yay., İstanbul, 1979
- NİZ-ÜL-MÜLK, Siyer-ül-Müluk, H. Dark, Tehran, 1971
- NUMANİ, Ferhad, Tekamol-i-Feodalizm der İran, Tehran, 1979
- MURTAZA RAVANDİ, “Tarih-i İctimai-i Iran”, C. 1, Tehran, 1979
- OLMSTEAD, A. T., History of Persian Empire, Chicago, 1948
- PUECH, H., Le Manicheisme, Som Fondaleur, Sa Doctrine, Paris, 1940
- PURVES P. M., “Commentary on Nuzi Real Properti”, J. N. E., April, 1945
- SADEGHİ, G. H., Les Mouvmnts Religleus Iranies, Paris, 1938
- TANYOL, Cahid, Din, Ahlak, Laiklik ve Politika Üzerine Diyaloglar, İstanbul, 1970
- WATSON, R. G., History of Persia, London, 1866
- WELHAUSEN, Y., Das Arabische Reich und Sein Sturz, Berlin, 1902
- WILSON, A. T., A Bibliography of Persia, Oxford, 1930
- YETKİN, Çetin, Türk Halk Hareketleri ve Devrimler, Milliyet Yay., İstanbul, 1980
- ZAEHNER, Zurvan, Azoroastrian Dilemma, Oxford, 1953
- ZEYDAN Corci, Elarap Gabl-El-İslam, Mısır, Tarihsiz